

การศึกษาคุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคานเพื่อการอนุรักษ์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

A study of value of Chiang Khan wooden houses for conservation by participatory process

ธิป ศรีสกุลไชยรักษ์¹

Thip Srisakulchairak

บทคัดย่อ

บ้านไม้พื้นถิ่นถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ของเชียงคาน แต่ในขณะเดียวกัน ที่ผ่านมามีบ้านไม้เก่าถูกขายให้กับนายทุนต่างถิ่น บางหลังโดนรื้อทิ้งเพื่อสร้างอาคารรูปแบบใหม่ บางหลังถูกปรับเปลี่ยนการใช้งาน ทำให้เกิดการทำลายทุนทางวัฒนธรรมของตนเองอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นอกจากนี้ยังขาดวิธีการสื่อสารคุณค่าของบ้านไม้พื้นถิ่นให้ทั้งนักท่องเที่ยวรวมถึงคนในชุมชนเองได้รับรู้ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาเยือนเชียงคานเพียงเพื่อถ่ายรูปกับบ้านเก่าแล้วก็กลับโดยไม่ได้เรียนรู้คุณค่าแท้ของเชียงคาน สถานการณ์เช่นนี้จะนำไปสู่การล่มสลายของวัฒนธรรมและการเป็นแหล่งท่องเที่ยว การศึกษาคุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคานเพื่อการอนุรักษ์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เริ่มต้นจากการศึกษาคุณค่าของบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน และร่วมเรียนรู้กับชุมชน นำไปสู่การคัดเลือกบ้านไม้ที่เหมาะสมจำนวน 2 หลัง เพื่อนำมาสร้างตัวอย่างของการอนุรักษ์และพัฒนาให้เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ในลักษณะพิพิธภัณฑ์มีชีวิต ตลอดจนลงมือลงแรงอนุรักษ์ร่วมกันผ่านกิจกรรม “โฮมแอง” โดยชาวชุมชนและผู้เกี่ยวข้องจำนวนกว่า 60 คน ส่งผลให้ชาวชุมชนเชียงคานมีความต้องการอนุรักษ์และพัฒนากันไม้พื้นถิ่นเพื่อสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ในลักษณะนี้ขึ้นอีกหลายแห่ง รวมถึงบ้านที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าเรียนรู้ เช่น ผ่านววม การจักสาน การประมงอาหารท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อประโยชน์ของเมืองเชียงคาน ทั้งในด้านการสืบสานมรดกวัฒนธรรม และในด้านการสร้างผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวแบบสร้างสรรค์

คำสำคัญ: บ้านไม้พื้นถิ่น การอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม พิพิธภัณฑ์มีชีวิต

1 อาจารย์ประจำ หลักสูตรสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์

E-mail : thip_u2@yahoo.com, arch@arsomsilp.in.th

Abstract

Traditional house is the most uniqueness value of Chiangkhan town, and reflects significant recognition as economic benefits of tourism. In the meantime, traditional houses in Chiang Khan have been threatened by series of externally driven processes. Many of which were sold to other wealthy investors. Some were demolished in order to build modern ones or remodeled its original functions that damage the town's appeal. Moreover, the lack of communication of traditional value for people in the community and tourists result in their travel program of one day trip or one night to just simply snap a photo with any type of wooden houses without knowing its soul. This brings a challenging time to maintain its reputation and the tenacity of culture. The project of "Participatory Approach on Local Wisdom Dissemination of Traditional Chiang Khan Houses" started with the study of traditional house value together with community participation process that brings to process of converting two traditional houses into learning space. This effort is to set example of traditional house conservation as a living museum. The participatory activity called "home hang" engaged sixty volunteers of Chiang Khan as kickoff action. This attempt has urged the community awareness and willingness in conservation and revitalization both local architecture and wisdom for the benefit of the community, create constructive tourism, and its value to succeeding generations

Keywords: vernacular wooden house, participatory conservation, living museum

บทนำ

เมืองเชียงคาน เดิมตั้งอยู่ที่เมืองชะนะคาม ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งสร้างโดยขุนคามา โอรสของขุนควแห่งอาณาจักรล้านช้างเมื่อประมาณ พ.ศ.1400 และเกิดการอพยพย้ายถิ่นหลายครั้ง จนกระทั่งปี พ.ศ.2452 เมืองเชียงคานซึ่งมีพระยาศรีอรรคฮาด (ทองดีศรีประเสริฐ) ได้รับตำแหน่งนายอำเภอเชียงคานคนแรกต่อมาปี พ.ศ.2484 ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอเชียงคานมาอยู่ ณ ที่อยู่ปัจจุบันที่ราบเท่าทุกวันนี้ (Tanming, 2009)

จากประวัติศาสตร์อันยาวนานจึงทำให้เชียงคานมีอัตลักษณ์ทางด้านประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านเก่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นไม้ ได้กลายเป็นจุดเด่นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2550 และได้มีการจัดงานฉลอง 100 ปี เชียงคาน เมืองโบราณ ริมฝั่งโขง เมื่อวันที่ 4-6 ธันวาคม 2552 จากลักษณะเด่นดังกล่าวทำให้ประชาชนจำนวนมากเข้าเที่ยวชมวิถีชีวิตของชาวบ้าน และพักผ่อนสัมผัสอากาศหนาวเย็น รวมถึงร่วมกิจกรรมตกบาตรข้าวเหนียวในอำเภอเชียงคานจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เมืองเชียงคานต้องปรับตัวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว บ้านไม้เก่าถูกขายให้กับนายทุนต่างถิ่น บางหลังโดนรื้อทิ้งเพื่อสร้างอาคารรูปแบบใหม่ บางหลังถูกปรับเปลี่ยนการใช้งาน ทำให้เกิดการทำลายลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมบ้านเก่าซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชุมชนเชียงคาน ด้วยความไม่เข้าใจเรื่องทุนวัฒนธรรมและคุณค่าของมรดกชุมชน (Chansen, 2011) นอกจากนี้ยังขาดวิธีการสื่อสาร คุณค่าแท้ของบ้านเก่าให้ถึงนักท่องเที่ยวรวมถึงคนในชุมชนเองได้รับรู้ ส่งผลให้คนในชุมชนเองและผู้ประกอบการลืมนึกที่จะรักษาคุณค่ามรดกชุมชนไว้ นักท่องเที่ยวเองก็ไม่สามารถเรียนรู้ได้ว่าบ้านพื้นถิ่นมีคุณค่าอย่างไร จึงทำให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาเยือนเชียงคานเพียงกินเที่ยวเพื่อถ่ายรูปกับบ้านเก่าหากปล่อยให้สถานการณ์เป็นเช่นนี้ต่อไป จะส่งผลให้เชียงคานเสียคุณค่าแท้โดยเฉพาะการรักษาบ้านเก่าที่เป็นจุดเด่นของเชียงคาน ซึ่งจะนำไปสู่การล่มสลายของแหล่งท่องเที่ยว

ดังนั้น การศึกษาคุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคานเพื่อการอนุรักษ์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม จะมีส่วนช่วยให้เกิดผลทั้งในด้านการรักษาและสื่อสารถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นถิ่นของบ้านไม้เชียงคาน อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะพิพิธภัณฑสถานมีชีวิต ซึ่งเป็นพื้นที่เรียนรู้คุณค่าของบ้านไม้พื้นถิ่นที่เป็นลักษณะเด่นของเมืองเชียงคาน ให้กับคนในชุมชนและผู้มาเยือน

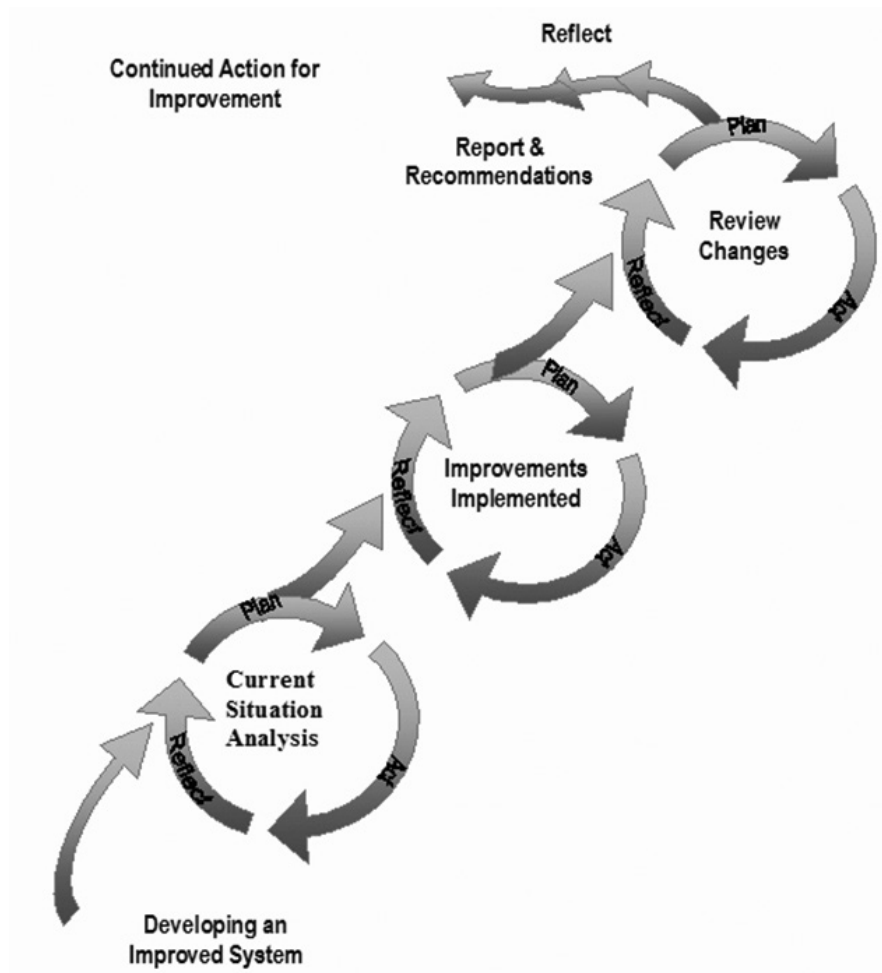
วัตถุประสงค์

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคานเพื่อนำไปเป็นฐานข้อมูลในการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ตลอดจนสร้างตัวอย่างในการอนุรักษ์และพัฒนากันไม้พื้นถิ่นให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของเชียงคานเพื่อ พัฒนาต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม

วิธีการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาคุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคานเพื่อการอนุรักษ์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นงานวิจัยในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม หรือ PAR (Participatory action research) ซึ่งงานวิจัยลักษณะนี้จะประกอบด้วยการดำเนินงานหลัก 3 ขั้นตอน และจะมีโครงสร้าง/ระบบการวิจัยเชิงปฏิบัติที่มีลักษณะพิเศษคือเป็นวงจรที่มีพัฒนาการเหมือนเกลียวซ้อน (แบบขดลวดสปริง) ต่อเนื่องกันไป แต่ละขั้นตอนจะประกอบด้วย 3 กระบวนการหลักคือ 1) วางแผน (plan) 2) ปฏิบัติ (act) และ 3) สะท้อนผล (reflect) ดังที่ Eileen Piggot-Irvine ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยเชิงปฏิบัติการนิวซีแลนด์ (Piggot-Irvine, 2016) ได้สรุปไว้วิธีการดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
ที่มา: Piggot-Irvine (2016)

ขอบเขตงานวิจัย

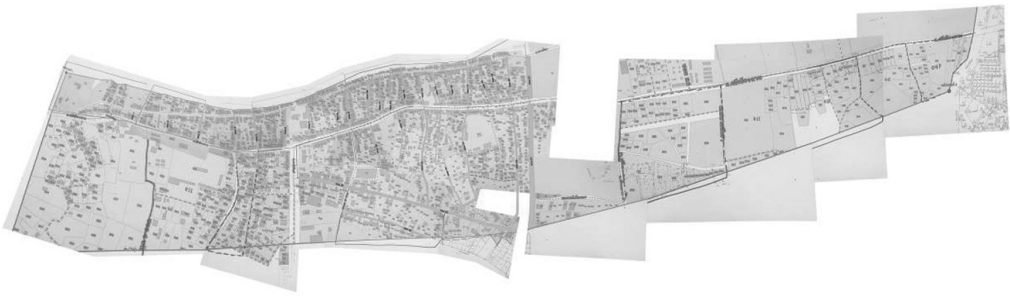
1. ขอบเขตการศึกษา ในครั้งนี้ประกอบด้วย

1.1 คุณค่าของบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน ทั้งที่เป็นคุณค่าทางกายภาพหรือที่เรียกว่า คุณค่าที่จับต้องได้ (tangible value) และคุณค่าเชิงนามธรรม หรือที่เรียกว่า คุณค่าที่จับต้องไม่ได้ (intangible value) ซึ่งการศึกษาส่วนนี้จะใช้การทบทวนจากทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก

1.2 ดำเนินการคัดเลือกบ้านไม้พื้นถิ่น ที่คงคุณค่าและเหมาะสมเพื่อดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนา ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม

2. ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลเชียงคาน 9 ชุมชน ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาในเทศบาลเชียงคาน 9 ชุมชน

3. ขั้นตอน กระบวนการ และเครื่องมือวิจัย

ตารางที่ 1 ขั้นตอน กระบวนการ และเครื่องมือวิจัย

ขั้นตอน	กระบวนการ	เครื่องมือวิจัย
ขั้นตอนที่ 1 การศึกษา ข้อมูลพื้นฐาน	ศึกษาทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบภาคีและจัดวงเสวนากลุ่มย่อย ผลที่คาดว่าจะได้รับ : ได้รู้คุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน, ได้จำนวนและตำแหน่งบ้านไม้เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการคัดเลือกบ้านตัวอย่าง, ได้ภาคีร่วมขับเคลื่อน, เข้าใจพื้นที่ พบโจทย์ปัญหา	เครื่องมือที่ใช้ดำเนินการ : - แผนที่กายภาพ - วงเสวนากลุ่มย่อย - ตัวอย่างกรณีศึกษา เครื่องมือที่ใช้ประเมิน : - เกณฑ์การประเมินสากล - การสอบถามจากผู้มีส่วนร่วม
ขั้นตอนที่ 2 นำเสนอผล การศึกษาเพื่อ คัดเลือกบ้าน ตัวอย่างด้วย กระบวนการมี ส่วนร่วม สู่การ ออกแบบอนุรักษ์ บ้านไม้	กิจกรรมเวทีนำเสนอผลการศึกษากับชุมชน คุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน / เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกบ้านที่จะดำเนินการปรับปรุง ผลที่คาดว่าจะได้รับ : ได้จำนวนและบ้านที่จะนำไปสู่การออกแบบปรับปรุงเป็นแหล่งเรียนรู้ กิจกรรมนำเสนอแบบการอนุรักษ์ปรับปรุงบ้าน เพื่อให้ชุมชนและเจ้าของอาคาร เกิดความเข้าใจร่วมกันถึงแนวทางการปรับปรุง และขั้นตอนการดำเนินงาน ผลที่คาดว่าจะได้รับ : เกิดความเข้าใจ ซึ่งจะนำไปสู่การอนุรักษ์บ้านพื้นถิ่นอย่างมีส่วนร่วม	เครื่องมือที่ใช้ดำเนินการ : - ผังแสดงข้อมูลพื้นฐาน - เกณฑ์การพิจารณาการคัดเลือกบ้านที่อิงหลักการประเมินสากล - ผังแสดงรูปแบบการจัดพื้นที่ - แบบทัศนียภาพ เครื่องมือที่ใช้ประเมิน : การประชุมกลุ่มย่อย และการประชุมสัมมนาจำนวนผู้เข้าร่วม
ขั้นตอนที่ 3 ดำเนินการอนุรักษ์ ด้วยกระบวนการ มีส่วนร่วม	กิจกรรมการอนุรักษ์บ้านพื้นถิ่นร่วมกัน กิจกรรมกระตุ้นการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดผลในระดับร่วมทำเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ด้วยการลงมือทำโดยชาวเชียงคาน ผลที่คาดว่าจะได้รับ : ได้รักษาบ้านไม้พื้นถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม, เกิดแหล่งเรียนรู้เชิงคุณค่าให้กับเมืองเชียงคาน, ชุมชนเข้าใจคุณค่านำไปสู่การขยายผลของการอนุรักษ์เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้	เครื่องมือที่ใช้ดำเนินการ : การจัดกิจกรรมกระตุ้นการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าและยกระดับความเข้าใจของมรดกวัฒนธรรม

ผลการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมครั้งนี้ได้กำหนดไว้ 3 ขั้นตอน ซึ่งการดำเนินการวิจัยจะส่งผลกระทบต่อเนื้องกันเป็นลูกโซ่ จึงขอรายงานผลงานวิจัยเป็นไปตามลำดับ 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

ผลการศึกษาคุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน เป็นการศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. คุณค่าและความแท้ของอาคารไม้ คุณค่าของอาคารไม้ ครั้งหนึ่งเคยถูกบัญญัติขึ้นโดยที่ประชุมใหญ่ ICOMOS ครั้งที่ 12 ในกรุงเม็กซิโก ช่วงตุลาคม ปี ค.ศ.1999 จุดมุ่งหมายของเอกสารนี้คือการกำหนดคุณค่าและหลักการพื้นฐานในระดับสากลที่ใช้ในการบังคับแนวทางและแนวปฏิบัติสำหรับการป้องกันและการรักษาโครงสร้างไม้ในอาคารที่เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ ด้วยความเคารพในคุณค่าและความสำคัญของคุณค่าที่เปรียบเสมือนวัฒนธรรมของอาคารไม้ และการให้ความสำคัญกับโครงสร้างไม้ที่เป็นของดั้งเดิมที่เป็นเสมือนหัวใจหลักของอาคารหรือการก่อสร้างทั้งหมด โดยการพิจารณาคุณค่าและการให้ความสำคัญกับอาคารไม้ มีสิ่งที่ต้องตระหนักถึงเพื่อป้องกันการสูญเสียคุณค่าและความสำคัญของอาคารไม้ (ICOMOS, 1999) ดังนี้

- ตระหนักถึงความสำคัญของโครงสร้างไม้และพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมมรดกทางวัฒนธรรมของโลก
- คำนึงถึงความหลากหลายของโครงสร้างไม้ประวัติศาสตร์
- คำนึงถึงหลายชนิดและคุณภาพของไม้ที่ใช้ในการสร้าง
- คำนึงถึงจุดอ่อนของโครงสร้างทั้งหมดหรือบางส่วนในไม้ อันเนื่องจากการสลายตัวของวัสดุและการย่อยสลายในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน และภูมิอากาศที่เกิดจากการความผันผวนของความชื้น แสงและการโจมตีของเชื้อรา แมลง การฉีกขาด ไฟ และภัยพิบัติอื่นๆ
- คำนึงถึงความขาดแคลนไม้ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน การสูญเสียทักษะและความรู้ของการออกแบบและกรรมวิธีแบบดั้งเดิมของเทคโนโลยีการก่อสร้างตามแบบช่างไม้แบบโบราณ
- คำนึงถึงความหลากหลายที่ดีของการต่อเติมและการรักษาที่จำเป็นสำหรับการเก็บรักษาและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของทรัพยากรเหล่านี้ (layer of history)

2. เอกลักษณะบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน บ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน ที่พบเห็นอยู่ทุกวันนี้มีอยู่ 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ บ้านแบบดั้งเดิม บ้านแถวไม้ และบ้านแบบวิวัฒนาการโดยบ้านแต่ละประเภทจะมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม รายละเอียดและวิธีการก่อสร้างแตกต่างกันไป (Phantawee, 2010) ดังนี้

2.1 บ้านแบบดั้งเดิม

สร้างในช่วง 100-140 ปีที่แล้ว เป็นรูปแบบบ้านในยุคแรกๆ ของการสร้างเมือง ซึ่งมีทั้งชาวลาว หลวงพระบางและชาวนวนที่ถูกกวาดต้อนและอพยพเข้ามา ลักษณะบ้านจึงมีการนำรูปแบบที่คล้ายกับบ้านในหลวงพระบางมาใช้ แบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ

2.1.1 เรือนยกพื้น เป็นบ้านไม้จริงหลังใหญ่ ยกใต้ถุนสูง ประกอบด้วย

- เรือนนอน (เต้าใหญ่) คลุมด้วยหลังคาทรงปั้นหยาหรือทรงจั่วสูงมุงกระเบื้องดินขอและมีช่องหน้าต่างขนาดเล็ก (ป่องเอี่ยม) อยู่เฉพาะด้านสั้นของเรือน สาเหตุที่เป็นช่องหน้าต่างขนาดเล็ก เนื่องจากป้องกันความหนาวเย็นเข้าตัวเรือน
- เรือนครัวเป็นเรือนขนาดเล็กวางขวางท้ายบ้านเรือน มีหลังคาทรงจั่วคลุมแยกต่างหากมีชาน (ชาน) เปิดโล่งเป็นส่วนเชื่อม
- ด้านหน้าเรือนมีระเบียง (เซีย) ด้านหน้าขนาดใหญ่ขนานไปตามความยาวของบ้าน
- ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่เปิดโล่ง เสารับตัวเรือนมี 2 แบบ คือ เสาไม้กลม และเสาก่ออิฐขนาดใหญ่วางบนหินหรือคอนกรีต เพื่อปรับระดับให้เรือนเหมาะกับที่ตั้ง และระดับพื้นให้เสมอกัน อีกทั้งป้องกันความชื้นจากดินและปลวก มีเล้าข้าวอยู่ทางด้านหลังบ้าน แสดงถึงการทำอาชีพเกษตรกรรม

2.1.2 เรือนแถวสองชั้น

- ชั้นบนมีระเบียงหน้าบ้าน
- โครงสร้างด้านล่างเป็นอาคารก่ออิฐฉาบด้วยประทายปูน (ปูนดำแบบโบราณ)
- ผนังชั้นบนทำด้วยไม้ไผ่ เช่น ไม้บัง ไม้ซางนำมาขัดตะ เรียกว่า “ตอกซี” ฉาบด้วยประทายปูน ซึ่งเป็นเทคนิคของช่างฉนวน
- หลังคาทรงปั้นหยาสูงมุงด้วยกระเบื้องดินขอ
- ภายในตัวบ้านมีการวางผังแบบเปิดโล่ง มีประตูบานเฟี้ยมทางด้านหน้าและมีประตูออกทางด้านหลัง
- ห้องนอนอยู่ชั้นบนซึ่งเป็นพื้นที่เปิดโล่ง เห็นตัวอย่างได้จากบ้านตาอุป เป็นต้น

ปัจจุบัน บ้านดั้งเดิมยังคงหลงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและค่านิยมการใช้ชีวิตที่ต้องการความสะดวกสบายแบบสมัยใหม่ แม้บ้านดั้งเดิมที่เหลืออยู่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ยังคงลักษณะรูปแบบบ้านดั้งเดิมไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ จึงยังคงปรากฏภูมิปัญญาการก่อสร้างของคนในอดีตไว้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ แม้จะผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน

ภาพที่ 3 บ้านแบบดั้งเดิม สร้างในช่วง 100 -140 ปี

2.2 บ้านแถวไม้

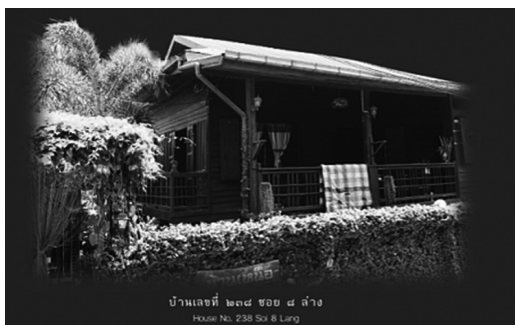
สร้างในช่วง 70-90 ปีที่แล้ว มีลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวและสองชั้น ใช้เป็นที่พักอาศัยและทำการค้า สันนิษฐานว่าเกิดจากคนจีนที่ล่องเรือเข้ามาค้าขายตั้งแต่ราว พ.ศ.2456 และได้นำรูปแบบบ้านแถวตามแนวคิดแบบจีนมาปลูกสร้าง โดยมากอยู่บริเวณช่วงกลางชุมชน คือบริเวณตั้งแต่ซอย 9 จนถึงซอย 14

- อาคารมีลักษณะเรียบง่าย
- หลังคาส่วนใหญ่เป็นทรงจั่วยื่นชายคามาด้านหน้าบ้านมุงด้วยสังกะสี มีระเบียงหรือหลังคาปีกนกยื่นคลุมประตูบานเฟี้ยมที่อยู่ชั้นล่าง
- ภายในกันเฉพาะห้องนอน โดยเว้นส่วนบนของผนังไว้เพื่อการระบายอากาศ

ภาพที่ 4 บ้านแถวไม้ สร้างในช่วง 70-90 ปี

สร้างในช่วง 35-60 ปีที่แล้ว เป็นการดัดแปลงจากบ้านแบบดั้งเดิมและบ้านแถวไม้ เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากบ้านไทลาวกลุ่มอื่นและบ้านแบบสมัยใหม่ การก่อสร้างที่ง่ายและประหยัดขึ้น รวมถึงกระแสการท่องเที่ยวที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงบ้านเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดบ้านลักษณะใหม่ ได้แก่ บ้านประยุกต์และบ้านแถวสองชั้นครึ่งปูนครึ่งไม้

ภาพที่ 5 บ้านแบบวิวัฒนาการสร้างในช่วง 35-60 ปีที่แล้ว

3. คุณค่าของบ้านพื้นถิ่นในเชียงคาน บ้านพื้นถิ่นของชาวเชียงคานเป็นสถาปัตยกรรมที่อยู่คู่กับเมืองเชียงคานและภูมิทัศน์มาอย่างยาวนาน ทำให้เป็นสถาปัตยกรรมที่แฝงไปด้วยคุณค่า วิถีชีวิต และรูปแบบการใช้งานที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาวเชียงคานทำให้เกิดความสำคัญ ความต่อเนื่องกับพื้นที่และการตอบสนองต่อวิถีชีวิตของชาวเชียงคานทั้งนี้เมื่อใช้หลักเกณฑ์การประเมินคุณค่าตามหลักสากล (Khanjanusathiti, 2009) สามารถแบ่งคุณค่าของบ้านไม้ชาวเชียงคานออกมาได้ ดังนี้

3.1 คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ

บ้านพื้นถิ่นเชียงคานมีคุณค่าที่โดดเด่นเป็นอย่างมากในเรื่องของคุณค่าทางด้าน ความเป็นเอกลักษณ์ (identity) และความต่อเนื่อง (continuity) กับพื้นที่ซึ่งแสดงออกให้เห็นได้อย่างชัดเจนทั้งทัศนียภาพของบ้านไม้ที่เรียงรายต่อเนื่องกันจนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ของเมือง ไปจนถึงวิถีชีวิตต่างๆ ของชาวเมืองเชียงคานที่ตอบสนองได้เป็นอย่างดีกับบ้านไม้พื้นถิ่นทั้งเอกลักษณ์และความต่อเนื่อง ของบ้านไม้ ภูมิทัศน์ และวิถีชีวิต จึงก่อให้เกิดเป็นคุณค่าทางด้านความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์ (spiritual and symbolic) ของพื้นที่เชียงคานแห่งนี้

3.2 คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม

บ้านพื้นถิ่นเชียงคานเต็มไปด้วยคุณค่าในด้านต่างๆ ที่มีความสำคัญอย่างมาก โดยบ้านพื้นถิ่นเมืองเชียงคานแห่งนี้เป็นเสมือนเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ (documentary) มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ (historic) ที่ยาวนานผสมผสานกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวเชียงคาน จึงมีคุณค่าอย่างมากในด้านความมีอายุขัย (age) และด้วยความงดงามของสถาปัตยกรรมบ้านไม้พื้นถิ่นที่มีความผสมผสานกลมกลืนกับภูมิทัศน์ของบริบทในเมืองโดยรอบ จึงทำให้เกิดเป็นคุณค่าในด้านความมีสุนทรียภาพ (aesthetic) คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม (architectural value) มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับเมือง ภูมิประเทศ และระบบนิเวศน์ (townscape landscape and ecology) ซึ่งถือเป็นคุณค่าที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับบ้านไม้พื้นถิ่นและความมีบูรณภาพของบริบทเมืองเชียงคาน

3.3 คุณค่าทางด้านประโยชน์ร่วมสมัย

เป็นคุณค่าที่สืบเนื่องมาจากอดีตและพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน เนื่องจากเมืองเชียงคานและบ้านไม้พื้นถิ่นนี้เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีการใช้งานอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด (living heritage) ดังนั้นจึงปรากฏคุณค่าในด้านที่สามารถใช้สอยได้ (function) อีกทั้งการใช้สอยดังกล่าวยังเป็นไปเพื่อการรองรับวัฒนธรรมและ และในปัจจุบันคุณค่าดังกล่าวกลายเป็นทุนวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ส่งผลให้การท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก จึงทำให้พื้นที่เมืองเชียงคานแห่งนี้เกิดเป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจ (economic) ที่ช่วยหล่อเลี้ยงชุมชนและช่วยให้เกิดการพัฒนาของตัวเมืองเชียงคานไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น

3.4 คุณค่าด้านการอยู่อาศัย

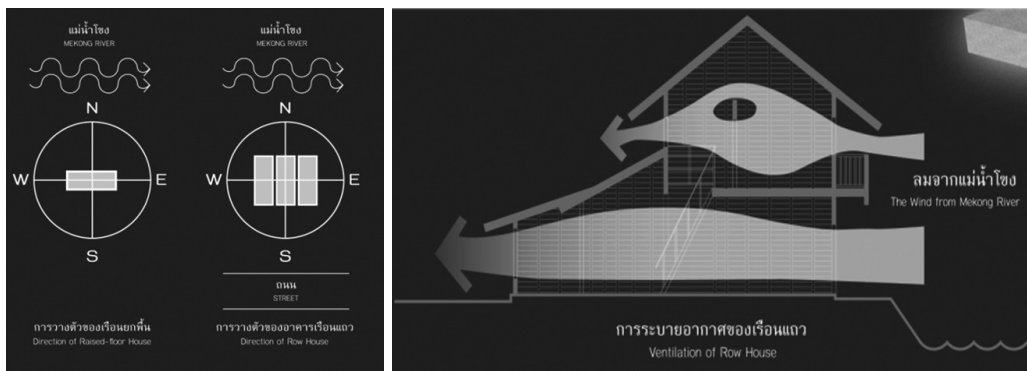
บ้านของชาวเชียงคาน มีรูปแบบเฉพาะของพื้นที่ ซึ่งมาภูมิปัญญาการสร้างบ้านที่สอดคล้องกับธรรมชาติผสมกับการได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากภายนอก ซึ่งได้รับมาจากการติดต่อค้าขายและการอพยพเข้ามาของกลุ่มคน อาทิ ลาวหลวงพระบาง ญวน และจีนในช่วงเวลาต่างๆ กันจนเกิดเป็นภูมิทัศน์และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอันมีอัตลักษณ์ที่ทำให้เป็นบ้านอยู่สบายในรูปแบบเฉพาะของเชียงคาน การผสมผสานนี้เกี่ยวข้องกับ

3.4.1 ที่ตั้งและสภาพแวดล้อม

จากสภาพภูมิประเทศที่ตั้งชุมชน เป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำโขง อันเป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภค บริโภคและสะดวกต่อการคมนาคม โดยมีภูเขาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกจรดตะวันตกที่ช่วยป้องกันแสงแดดและ กระแสลมแรงได้ตลอดเกือบทั้งปี ทำให้บ้านบ้านในชุมชนได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้

3.4.2 การปลูกบ้านโดยคำนึงถึงทิศทางแดดและลม

- บ้านยกพื้นหันด้านสั้นของบ้านไปทางทิศตะวันออก-ตะวันตก เพื่อลดความร้อนจากแสงแดด ทำให้เกิดความเย็นสบายภายในบ้าน
- บ้านแถว จะหันหน้าบ้านไปทางถนนหลักจึงเป็นการวางอาคารหันหน้าตามแนวเหนือ-ใต้โดย วางแนวบ้านขนานไปตามแนวแม่น้ำโขง สามารถรับลมที่พัดจากแม่น้ำได้

ภาพที่ 6 การตั้งถิ่นฐานที่เข้ากับสภาพแวดล้อม และการปลูกบ้านโดยคำนึงถึงทิศทางแดดและลม

ภาพที่ 7 การระบายอากาศของบ้านที่สอดคล้องกับทิศทางแดดและลม

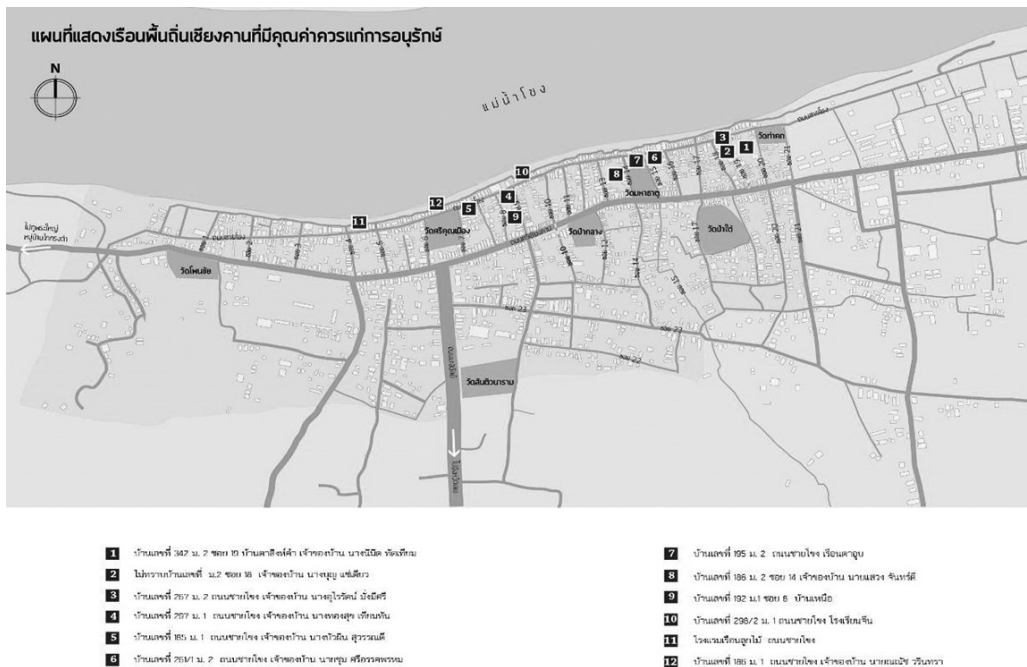
3.4.3 การออกแบบบ้านและพื้นที่ใช้สอย

- บ้านดั้งเดิมแบบยกพื้นและบ้านประยุกต์ ชั้นใต้ถุนมีความโปร่งโล่ง อากาศจึงถ่ายเทได้ดี และยังป้องกันความชื้นจากดินรวมถึงป้องกันแมลง ส่วนชั้นบนมีประตูหน้าต่างช่องลม เพื่อระบายอากาศและรับแสง ซึ่งในสมัยก่อนอากาศหนาวเย็น จึงทำหน้าต่างขนาดเล็ก เพื่อป้องกันลมหนาว ส่วนครัวและห้องน้ำอยู่แยกออกไปห่างจากส่วนห้องนอน โดยมีชานบ้านอยู่ตรงกลาง เชื่อมพื้นที่เข้าหากันชานและเสี้ย (ระเบียงบ้าน) ที่มีลักษณะโปร่งโล่ง ช่วยระบายอากาศและเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ที่รับแสงธรรมชาติเข้าสู่ตัวบ้าน
- บ้านแถว จะมีประตูหน้าต่าง ช่องลมเฉพาะด้านหน้าและด้านหลัง หากมีการกันห้องภายใน จะเว้นช่องลมเหนือผนังเพื่อระบายอากาศ ทำให้อากาศถ่ายเท และรับแสงจากภายนอกได้ ทุกฤดูกาล
- รูปทรงหลังคา
 - 1) บ้านดั้งเดิม จะมีหลังคาทรงปั้นหยาหรือจั่วสูง สามารถระบายน้ำฝนได้ดี และทำให้อากาศภายในบ้านเย็นสบายในฤดูร้อน
 - 2) บ้านแถว จะมีหลังคาทรงจั่วที่วางแนวยาวขนานไปกับแม่น้ำเนื่องจากในหน้ามรสุมจะมีลมพัดจากแม่น้ำค่อนข้างรุนแรง จึงเป็นการวางแนวหลังคาไม่ให้ด้านลม
- กันสาด เป็นองค์ประกอบร่วมกับประตูหน้าต่าง ช่องลมเพื่อป้องกันแดด ฝน น้ำค้างเข้าสู่ตัวบ้านและยังสามารถเปิดประตูหน้าต่าง โดยไม่ต้องกลัวแดดส่องหรือฝนสาดได้อีกด้วย

3.4.4 วัสดุใช้สำหรับกรอบบ้าน

- วัสดุที่ใช้ทำหลังคา ได้แก่ กระเบื้องดินขอ มีคุณสมบัติกันความร้อนได้ดี
- วัสดุที่ใช้ทำผนัง ได้แก่
 - 1) ไม้จริง ซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น แม้จะกันความร้อนไม่ได้มาก แต่ไม่สะสมความร้อน
 - 2) ตอกซี เป็นผนังที่กันความร้อนได้มากขึ้น ซึ่งเป็นโครงฝาไม้ไผ่ขัดและฉาบด้วยประทายปูน (ปูนดำแบบโบราณ)
 - 3) ผนังก่ออิฐฉาบประทายปูนสามารถกันความร้อนได้ดี และเก็บความเย็นภายในอาคารได้ทำให้สบายมักใช้เป็นผนังรับน้ำหนักโครงสร้างบ้าน

จากการศึกษาพบว่าบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคานมีคุณค่าที่หลากหลาย และเป็นเอกลักษณ์ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้บ้านไม้พื้นถิ่นของเชียงคานได้ลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง จากการสำรวจพบว่า มีบ้านไม้พื้นถิ่นที่คงคุณค่า จำนวน 12 หลัง

ภาพที่ 8 แสดงตำแหน่งและจำนวนของบ้านไม้พื้นถิ่นในเชียงคาน

ขั้นตอนที่ 2 นำเสนอผลการศึกษาเพื่อคัดเลือกบ้านตัวอย่างด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมสู่การออกแบบอนุรักษ์บ้านไม้

เมื่อได้ผลการศึกษาถึงคุณค่าของบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน รวมถึงตำแหน่งและจำนวนของบ้านที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน จึงได้นำเสนอผลนี้ต่อชาวชุมชนเมืองเชียงคาน เพื่อให้เกิดการรับรู้และร่วมกันคัดเลือกบ้านที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

1. เป็นบ้านแบบดั้งเดิม
2. มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพน้อย
3. อาคารอยู่ในสภาพแข็งแรงปลอดภัย
4. เจ้าของบ้านสามารถบอกเล่าเรื่องราวของประวัติบ้านได้
5. เจ้าของสามารถร่วมลงทุนในการบูรณะ

เมื่อได้นำเสนอกับชาวชุมชนและร่วมกันคัดเลือกจึงได้บ้านที่เหมาะสมที่สุด จำนวน 2 หลัง เพราะนอกจากจะผ่านเกณฑ์ทั้ง 5 ข้อดังกล่าวแล้ว ยังมีคุณค่าทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสุนทรีภาพ ด้านวัฒนธรรม ด้านประโยชน์ร่วมสมัย และด้านการอยู่อาศัย จึงมีความเหมาะสมต่อการเป็นบ้านนำร่องของการอนุรักษ์และพัฒนาบ้านไม้พื้นถิ่นให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของเมืองเชียงคาน คือ

1. **บ้านตาสิงห์คำ** บ้านหลังนี้มีอายุเก่าแก่กว่า 120 ปี เป็นบ้านไม้จริง ยกใต้ถุนสูง นอกจากจะมีคุณค่าครบถ้วนแล้ว ถือเป็นบ้านแบบดั้งเดิมที่สร้างขึ้นในช่วงเริ่มต้นของชุมชน และมีลักษณะเฉพาะตัวคือ เป็นเรือนขนาดใหญ่เนื่องจากเจ้าของมีฐานะร่ำรวยและมีบารมีมากในสมัยนั้น เจ้าของบ้านหลังนี้มีอาชีพทำไร่นา ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชนจึงมีได้ทุนไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์ เกือบของ มีบริเวณรอบบ้านใช้ปลูกผัก ผลไม้ และมีเล้าข้าว ซึ่งปัจจุบันพบได้ยากแล้วในเมืองเชียงคาน

ภาพที่ 9 บ้านตาสิงห์คำ

2. **บ้านนายทวีโชค ไชยะเดชะ** บ้านหลังนี้มีอายุกว่า 110 ปี สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ.2450 เป็นบ้านไม้จริง ที่มีเสาไม้ที่สูงถึง 6 เมตรกว่า จำนวน 18 ต้น จากเสาทั้งหมด 32 ต้น ถือเป็นลักษณะเด่นของบ้านหลังนี้ ถือเป็นคุณค่าเฉพาะตัวและหาได้ยาก เนื่องจากมักไม่ปรากฏเสาที่มีความสูงขนาดนี้ในบ้านใดมาก่อน

ภาพที่ 10 บ้านนายทวีโชค ไชยะเดชะ

หลังจากนั้นทีมวิจัยจึงได้ทำการออกแบบบ้านทั้ง 2 หลังและใช้แบบการบูรณะอาคารเป็นเครื่องมือเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการปรับปรุงอาคารร่วมกัน ซึ่งผลจากการประชุมครั้งนี้ ทำให้ชาวชุมชนเห็นชอบกับรูปแบบและแสดงความยินดีให้ความร่วมมือในการปรับปรุงอาคารร่วมกัน

ภาพที่ 11 วงเสวนากลุ่มย่อย เพื่อสร้างความเข้าใจกับภาคีกลุ่มต่างๆ

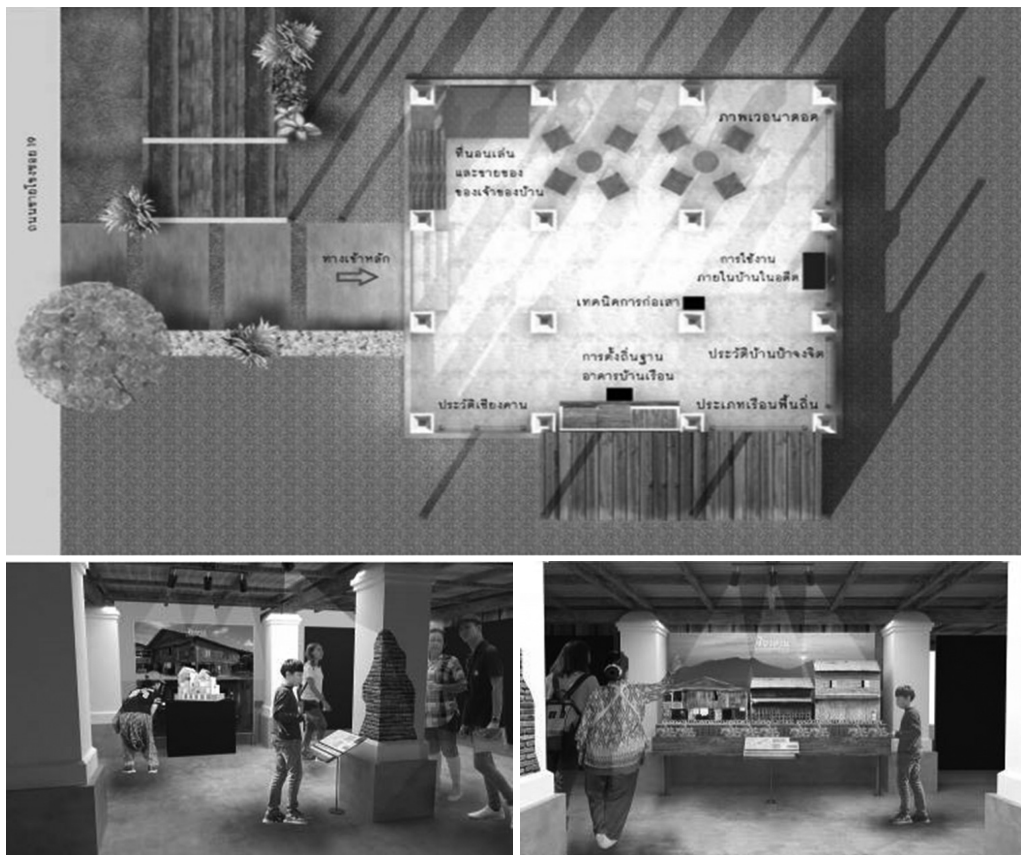
ภาพที่ 12 เวทีเสวนากลุ่มย่อย เพื่อนำเสนอผลการศึกษาและคัดเลือกบ้านตัวอย่างที่จะดำเนินการอนุรักษ์

ภาพที่ 13 เวทีเสวนาเพื่อนำเสนอแบบอนุรักษ์ปรับปรุง

ภาพที่ 14 การขุดดินเพื่อศึกษาระดับพื้นบ้านดั้งเดิม

ภาพที่ 15 แบบผังการปรับปรุงบ้านและทัศนียภาพบ้านตาสิงห์คำ

ภาพที่ 16 บ้านตาสิงห์คำก่อนการบูรณะ

ภาพที่ 17 บ้านตาสีงห์คำหลังการบูรณะ

ภาพที่ 18 บ้านนายทวิโชค ไชยะเดชะ ก่อนการบูรณะ

ขั้นตอนที่ 3 ดำเนินการอนุรักษ์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

เพื่อให้กระบวนการในการอนุรักษ์อาคารเป็นเครื่องมือในการสร้างความทรงจำร่วมของชุมชน และสร้างพิพิธภัณฑที่มีชีวิตด้วยความร่วมมือของคนเชียงคาน คณะวิจัยและชาวเชียงคานจึงได้ร่วมกันคัดเลือกการขุดดินใต้ถุนบ้านตาสึงคำ เป็นกิจกรรมการมีส่วนร่วม เนื่องจากพื้นที่ใต้ถุนมีความสูงไม่เพียงพอต่อการเดินชมเนื้อหานิทรรศการ โดยได้จัดกิจกรรม “โฮมแฮง” ขึ้นในวันที่ 26 เมษายน 2560 มีคนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 60 คน เจ้าบ้านและชาวชุมชนบางส่วนร่วมสนับสนุนอาหารให้กับผู้ร่วมกิจกรรม ส่งผลให้การขุดดินใต้ถุนบ้านคืบหน้าไปกว่าร้อยละ 80 หลังจากนั้นช่างท้องถิ่นก็สามารถดำเนินงานต่อได้ด้วยความรวดเร็วและประหยัดงบประมาณให้แก่เจ้าของอาคาร

ภาพที่ 21 กิจกรรม “โฮมแฮง” ในวันที่ 26 เมษายน 2560

หลังจากกิจกรรม “โฮมแอง” แม้เจ้าของบ้านจะใช้วิธีจ้างผู้รับเหมาเพื่อปรับปรุงบ้านให้เป็นไปตามแบบ แต่ชาวชุมชนก็ได้แวะเวียนเข้ามาให้กำลังใจ ออกความคิดเห็น รวมถึงร่วมช่วยเหลือวัสดุก่อสร้าง นอกจากนี้โครงการยังได้รับความช่วยเหลือจากอาจารย์ของสถาบันเทคนิคเลยเพื่อมาตรวจงานให้เป็นไปตามแบบ รวมถึงมีนักท่องเที่ยวนำมาขอเยี่ยมชมตั้งแต่โครงการยังปรับปรุงไม่เสร็จ ซึ่งเหตุต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้เจ้าของบ้านมีความภาคภูมิใจ ซึ่งเมื่อบ้านได้รับการปรับปรุงเสร็จแล้ว ทางผู้วิจัยจึงได้จัดกิจกรรมทดลองใช้พื้นที่ เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมเรียนรู้จากเจ้าของบ้านทั้งสองหลัง รวมไปถึงบ้านที่เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาอื่นๆ เช่น งานจักสาน การทอผ้าไหม เป็นต้น จากการดำเนินการทั้งหมดที่กล่าวมา ส่งผลให้ชุมชนต้องการให้ขยายผลการดำเนินงานในลักษณะนี้ไปสู่บ้านที่มีคุณค่าหลังอื่นๆ เพื่อรักษาและต่อยอดคุณค่าบ้านไม้พื้นถิ่นรวมถึงมรดกวัฒนธรรมของเชียงคานให้คงอยู่สืบไป

วิจารณ์ผลและสรุปผล

1. ปัจจัยและความเสี่ยงที่มีผลต่อการลดทอนคุณค่าของบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน

จากการสำรวจและศึกษาพบว่า ปัจจัยและความเสี่ยงที่มีผลต่อการลดทอนคุณค่าของบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน ประกอบด้วย

1.1 ธุรกิจรูปแบบใหม่ที่รบกวนวิถีชีวิต ส่งผลโดยตรงเนื่องจากเศรษฐกิจการค้ามีความสัมพันธ์กับทั้งความเป็นอยู่ของคนและรูปแบบของบ้านเรือน การจำหน่ายของที่ระลึกเข้ามาแทนที่รูปแบบการค้าขายดั้งเดิม ส่งผลให้บ้านไม้พื้นถิ่นถูกรื้อถอนเพราะไม่สามารถรองรับกิจกรรมการค้ารูปแบบใหม่ได้ แต่ในขณะเดียวกันอาคารบ้านไม้เก่า ก็มีราคาสูงจนผู้ประกอบการท้องถิ่นไม่สามารถเช่าได้ บ้านเก่าส่วนใหญ่จึงตกเป็นพื้นที่ทำมาหากินของคนภายนอก

1.2 ผลกระทบจากการท่องเที่ยว เป็นปัจจัยที่เข้ามามีบทบาทกับชุมชนในช่วงหลัง เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากในปัจจุบัน

1.3 ค่านิยม ค่านิยมของคนในชุมชนเริ่มหันเหเข้าสู่วัฒนธรรมเมือง สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการใช้ชีวิต พฤติกรรม ที่เปลี่ยนแปลงตามแบบอย่างค่านิยมที่มีในสังคมเมือง

1.4 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในด้านต่างๆ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของคนและการพัฒนาในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น สมัยก่อนคนในชุมชนยังไม่มีรถยนต์ใช้มากนักทำให้บ้านแถวค้าขายยังไม่ได้จัดสรรพื้นที่สำหรับจอดรถ แต่ในปัจจุบันมีการใช้รถยนต์กันเกือบทุกครัวบ้านทำให้การจัดการเรื่องพื้นที่จอดรถเริ่มสร้างปัญหาต่อชุมชน ทั้งในสภาวะปกติไม่มีการท่องเที่ยวและฤดูการท่องเที่ยว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมเพื่อรักษามรดกบ้านไม้พื้นถิ่น เป็นอีกหนทางหนึ่งที่สามารถช่วยรักษาคุณค่าของบ้านไม้ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเชียงคานให้คงอยู่ต่อไปได้ ในขณะที่เดียวกันยังสามารถช่วยยกระดับอาคารที่จากเดิมเป็นเพียงที่อยู่อาศัย ให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นพื้นที่ของการเผยแพร่สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเมืองเชียงคาน ให้กับเยาวชนรุ่นหลังและผู้มาเยือน ได้เรียนรู้และต่อยอดองค์ความรู้ได้

2. การปรับปรุงที่ยังคงรักษาคุณค่าของบ้านไม้พื้นถิ่นเชียงคาน

โครงการนี้มีเป้าหมายในการสร้างพื้นที่ตัวอย่างในการเรียนรู้ และพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยให้ผลกระทบเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของเจ้าของบ้านเกิดขึ้นในระดับที่น้อยที่สุดเช่นในกรณีบ้านตาสิงห์คำ ที่ได้เลือกทำการปรับปรุงเฉพาะส่วนใต้ถุนเรือนให้เป็นส่วนแสดงนิทรรศการ โดยการเพิ่มความสูงชั้นใต้ถุนอีก 70 เซนติเมตร จาก 1.40 เมตรเป็น 2.10 เมตร เพื่อให้เหมาะสมกับการใช้งานและเพื่อให้การระบายความชื้นของตัวอาคารดีขึ้น โดยชั้นบนยังคงเป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าของบ้านเช่นเดิม ซึ่งการปรับปรุงในลักษณะนี้ผู้วิจัยพบว่านอกจากยังคงรักษาเอกลักษณ์ของบ้านไม้พื้นถิ่นไว้ได้แล้ว ยังคงรักษาคุณค่าในเชิงสถาปัตยกรรมและเมืองไว้ได้ ดังนี้

- การรักษาวัสดุ สัดส่วนและทิศทางของอาคารไว้ ทำให้อาคารเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และไม่ทำลายผิวเนื้อของเมือง (urban fabric) เดิม
- ใช้การก่อสร้างโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคน โดยไม่ใช่เครื่องจักรหนัก ทำให้กระบวนการปรับปรุงอาคารไม่สร้างมลภาวะต่อชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรอบ
- จากการที่ไม่เพิ่มสัดส่วนและความสูงอาคาร ทำให้อาคารหลังนี้ยังคงภาวนาสบายต่อผู้อยู่อาศัย และไม่ใช่อุปสรรคต่อการรับลมรับแดดของอาคารรอบข้าง
- การรักษาพื้นที่เปิดโล่ง ไม่ทำลาย ecological footprint เป็นการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับเมือง

นอกจากนี้การปรับปรุงสถาปัตยกรรมทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ นอกจากจะสร้างความสนใจให้กับผู้มาเยือนแล้ว ยังจะสอดคล้องกับหลักการสื่อความหมาย (interpretation) ถือเป็นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในรูปแบบหนึ่ง (Tilden, 1977) ซึ่งกฎบัตรอิโคโมสว่าด้วยการสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรม มีหลักการ 7 ข้อ (ICOMOS Thailand, 2007) คือ

หลักการที่ 1 : access and understanding (การเข้าถึงและการทำความเข้าใจ) โปรแกรมการสื่อความหมายและการนำเสนอไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดที่เหมาะสมและยั่งยืน ควร จะมีความสะดวกต่อสาธารณชนในการเข้าถึงแหล่งมรดกวัฒนธรรมทางกายภาพและทางองค์ความรู้

หลักการที่ 2 : information sources (แหล่งข้อมูล) การสื่อความหมายและการนำเสนอควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานที่รวบรวมขึ้นด้วยวิธีการ ทางวิทยาศาสตร์และทางวิชาการที่เป็นที่ยอมรับ รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ดำรงอยู่

หลักการที่ 3 : context and setting (บริบทและสภาพโดยรอบ) การสื่อความหมายและการนำเสนอของแหล่งมรดกวัฒนธรรม ควรจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง ในระดับกว้าง กับบริบทและสภาพโดยรอบทางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และธรรมชาติ

หลักการที่ 4 : authenticity (ความเป็นของแท้) การสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรมจะต้องเคารพต่อหลักการพื้นฐานของ ความเป็นของแท้ตามสาระของ Nara Document (1994)

หลักการที่ 5 : sustainability (ความยั่งยืน) แผนการสื่อความหมายสำหรับแหล่งมรดกวัฒนธรรมจะต้องมีความละเอียดอ่อนต่อ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของแหล่ง โดยมีความยั่งยืนด้านสังคม การเงิน และ สภาพแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายหลัก

หลักการที่ 6 : inclusiveness (ความเป็นองค์รวม) การสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรมจะต้องเป็นผลของการร่วมมือกันอย่างมีคุณค่าความหมายระหว่างนักวิชาชีพด้านมรดก ชุมชนที่เกี่ยวข้อง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ

หลักการที่ 7 : research evaluation and training (การศึกษาวิจัย การประเมินผล และการฝึกอบรม) การศึกษาวิจัย การฝึกอบรม และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสื่อความหมายแหล่งมรดกวัฒนธรรม

ซึ่งจากการสอบถามคนในชุมชนพบว่า มีความต้องการให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาบ้านไม้พื้นถิ่นเพื่อสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ในลักษณะนี้ขึ้นอีกหลายแห่ง ซึ่งเจ้าของบ้านบางหลังมีความสามารถที่จะดำเนินการเอง เพียงแต่ต้องการความช่วยเหลือในเชิงเนื้อหาวิชาการที่เหมาะสมกับบ้านของตน

ข้อเสนอแนะ

ควรจะมีการศึกษาและคัดเลือกบ้านที่มีความเหมาะสมต่อการอนุรักษ์ และพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ให้เกิดขึ้นอีกในเมืองเชียงคาน เนื่องจากมีบ้านไม้ที่มีคุณค่าอยู่อีก 10 หลัง อย่างไรก็ตามแม้บ้านบางหลังจะมีคุณค่าในเชิงสถาปัตยกรรมน้อย แต่เจ้าของเรือนมีภูมิปัญญาที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ผ่านววม การจักสาน การประมง อาหารท้องถิ่น เป็นต้น ก็ควรได้รับการปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะสมกับการเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อประโยชน์ของเมืองเชียงคาน ทั้งในด้านการสืบสานมรดกวัฒนธรรม และในด้านการท่องเที่ยวแบบสร้างสรรค์

นอกจากนี้ด้วยกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมทำวิจัยยังพบว่า ในพื้นที่ศึกษาแม้จะมีกลุ่มชุมชนบางส่วนที่มีความเห็นต่างกัน อันเป็นเหตุให้ไม่เกิดการทำงานร่วมกัน แต่ด้วยกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมโดยมีคนภายนอกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อน และทำความเข้าใจกับชุมชนแต่ระดับเริ่มต้น คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ไปจนถึงระดับดำเนินการร่วมกัน ส่งผลให้ทุกกลุ่มสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรม และเห็นประโยชน์ของส่วนรวม และยินดีสละแรงกายแรงใจเพื่อเมืองเชียงคานบ้านเกิดของตน อย่างไรก็ตามความเห็นต่างนั้นเกิดขึ้นในทุกพื้นที่ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมององค์กรที่สาม เช่น สถาบันการศึกษา บริษัทที่ปรึกษา เป็นต้น ที่สามารถมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ และวิเคราะห์ สังเคราะห์จนพบประเด็นที่เป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย นำมาสร้างเหตุแห่งการขับเคลื่อนและนำไปสู่ความสำเร็จร่วมกัน (win-win solution)

เอกสารอ้างอิง

- Chansen, N. (2011). **Karn nam saner khunkha moradok chumchon Chiang Khan**. (In Thai) [Presentation of cultural heritage values community of Chiang Khan] (Master's independent study). Bangkok: King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabung.
- ICOMOS. (1999). **Principles for the preservation of historic timber structures**. Retrieved November 9, 2017, from https://www.icomosthai.org/charters/wood_e.pdf.
- ICOMOS Thailand. (2007). **The ICOMOS charter for the interpretation and presentation of cultural heritage sites, proposed final draft**. Retrieved November 9, 2017, from http://icomosthai.org/charters/Ename%20Charter%20_Thai.pdf.
- Khanjanusathiti, P. (2009). **Karn anurak moradok sathapattayakam lae chumchon**. (In Thai) [Conservation of architectural heritage and community]. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.
- Phantawee, C. (2010). **Kan sueksa ruen rankha phuenthin muang Chiang Khan nai thana kwamsongcham khong chumchon**. (In Thai) [The study of vernacular shop house in Chiang Khan as the community's remembrance] (Master's thesis). Bangkok: Silpakorn University.
- Piggot-Irvine, E. (2016). Focused action research based goal pursuit: The secret sauce in great performance review. **Encyclopedia of Strategic Leadership and Management** (pp. 861-876). Hershey, PA, USA: IGI Global. doi: 10.4018/978-1-5225-1049-9.ch060.
- Tanming, N. (2009). **Prawattisat lae trakun muang Chiang Khan**. (In Thai) [History and Chiang Khan ancestor]. Loei: Muang Loei Press.
- Tilden, F. (1977). **Interpreting our heritage**. (3rd ed.) Chapel Hill: University of North Carolina Press.